

Mercedes Pinto, defensora dels drets de la dona

Teresa González Pérez*

Una persona de Tenerife descendent d'una família acomodada, que rep una educació acurada i que creix en un ambient cultural i literari. Entorn de 1920 es va traslladar a Madrid amb la seva família, on es relaciona amb cercles d'intel·lectuals. Va escriure a la premsa i va publicar el poemari *Brisas del Teide*.

Compromesa amb la problemàtica de les dones, va destacar com a lluitadora per la igualtat dels drets de la dona i com a defensora del divorci. Va rebre moltes crítiques dels mitjans conservadors i va ser altament estimada en els cercles progressistes. El 1924 va marxar a Amèrica no només per la seva activitat feminista, sinó per les seves circumstàncies personals. A l'altre continent tenia altres perspectives de vida. A la seva obra es mostra com a defensora de la dona i, alhora, la seva figura revela el paper d'una dona canària il·lustre a Amèrica Llatina.

1. Dades biogràfiques

Mercedes Pinto Armas va néixer a La Laguna el 1883 i va morir a Mèxic DF el 1976. Filla de Francisco María Pinto de la Rosa i d'Ana Mª de Armas y Clos. Membre de l'alta burgesia illenca va rebre una educació acurada, com corresponia a les joves de la seva època (aritmètica, gramàtica, història, lectura, escriptura, religió i labors). Conrea, des de jove, la poesia i la prosa; alguns dels seus contes i poemes es van publicar a la *Gaceta de Tenerife* i al *Diario de Tenerife*.

El 1909 va contreure matrimoni amb Juan M. Foronda Cubilla, catedràtic de l'Escola de Nàutica de Santa Cruz i capità de la marina mercant, amb qui va tenir tres fills i una vida problemàtica. Entorn de 1920 es va traslladar a Madrid amb la seva família, escrivia a la premsa i va publicar el poemari *Brisas del Teide*, alguns contes i novel·les.

* Universitat de La Laguna.

A causa de la gravetat de la malaltia mental i després del segon intent de suïcidi, Mercedes Pinto porta el seu marit a Madrid per tal d'ingressar-lo en una clínica (situada a Pozuelo) i rebre tractament. En un primer moment, ella s'allotja en una fonda propera i després torna a Tenerife per encarregar-se dels seus fills i negocis familiars. Tanmateix, la família i les amistats van començar a requerir la tornada de Foronda, especialment un germà pretén sol·licitar l'alta del sanatori. Mercedes viatja novament a Madrid, acompanyada dels seus fills, amb l'objectiu que no es concedís l'alta mèdica al seu marit fins que no estigués curat. Tanmateix, un germà seu va obtenir, d'un jutge municipal d'un poble proper, l'ordre de llibertat per al malalt, avalada pel certificat d'un metge forense desconegut. Davant d'això, Mercedes rep l'ajuda del director del sanatori que li expedeix els certificats en els quals s'especifica que abandona el centre sense l'autorització dels facultatius de la clínica. D'aquesta manera, va posar en coneixement de la justícia aquests fets i aconsegueix l'ordre de reclusió i invalida així l'ordre del jutge municipal. Mentrestant, Foronda havia tornat a Tenerife, llavors decideix romandre a Madrid i continuar els tràmits de separació matrimonial.

A Madrid es relaciona amb intel·lectuals i escriu a la premsa. El 1923 es declara partidària del divorci i exposa públicament el seu cas. El 25 de novembre de 1923 a la Universitat Central, amb motiu d'un «míting sanitari» organitzat pel Dr. Fernández Navarro, va dissertar sobre «el divorci com a mesura higiènica»,¹ on revela clarament la seva consciència feminista. Aquesta conferència li va portar conseqüències nefastes, al costat de les dificultats per obtenir la separació del seu marit van provocar que, algun temps després, emprengués l'exili voluntari amb l'ajuda de passaports falsos.

El 1924 va publicar el llibre de poemes titulat *Brisas del Teide*,² els versos del qual van ser llegits per l'autora a l'Ateneu de Madrid.

1.1. EL CAMÍ CAP A AMÈRICA: URUGUAI COM A DESTINACIÓ

A Madrid va conèixer l'advocat uruguaià Rubén Rojo, que la va seguir a l'exili, amb qui es va casar i va tenir dos fills (Gustavo i Rubén). D'acord amb les dades disponibles, Mercedes va marxar a Amèrica el 1924. Va Sortir de Madrid via Lisboa (allí va perdre el seu fill gran Juan Francisco, que tenia 14 anys, víctima de la tuberculosi) per embarcar rumb a Montevideo. A Uruguai va trobar un clima favorable professionalment i personalment, es va casar amb Rubén Rojo i es va dedicar a exercir diverses activitats, entre aquestes, el periodisme, la política i el teatre.

Entre 1924 i 1932 va residir a Uruguai, país que la va acollir com una segona pàtria. Allí va participar en política, va militar en les files del Partido Colorado i va col·laborar amb el govern de José Batle Ordóñez, va reivindi-

(1) Pinto, M.: *El divorcio como medida higiénica*. Madrid. Casa Pueyo, 1923.

(2) Pinto, M.: *Brisas del Teide*. Madrid. Casa Pueyo, 1924.

car els drets de la dona sol·licitant el dret al vot. Oradora oficial del govern, va realitzar campanyes que promocionaven l'educació popular. Va ser la primera dona que va pronunciar mitings polítics en aquest país, amb un ressò inusitat entre els oïdors. Va ser redactora del diari *El Día de Montevideo* i secretària de la revista *Mundo Uruguayano*.

A la seva pròpia casa va crear la Casa del Estudiante, amb l'objectiu que les classes més humils tinguessin accés a l'educació, alhora que intentava donar una oportunitat als joves artistes oferint vetllades literàries i musicals. Una fidel col·laboradora seva va ser Juana de Ibarborou i Alfonsina Storni. Ambdues participaven al costat de Mercedes en les vetllades dels dissabtes a la nit, i acollien la flor i nata de la cultura uruguiana.

Va fundar l'Associació Canària de Montevideo, per congregar els canaris que residien en aquell lloc. També va crear l'Associació Republicana Espanyola de Montevideo, al costat del desterrat polític Rodrigo Soriano. Igualment va fundar la Companyia Teatral d'Art Modern, de la qual era directora artística i assessora literària. Va fer una gira teatral per diferents països d'Hispanoamèrica (Argentina, Bolívia, Xile, Paraguai), i va representar tot tipus d'obres, a més de les seves. El 1931 es va proclamar la II República a Espanya, el doctor Gregorio Marañón la convida a tornar al seu país, cosa que no fa perquè està de gira teatral. La Companyia Teatral va desaparèixer el 1933 estant a Paraguai, atesos els escassos recursos per mantenir-la. Després, ella es va traslladar a Bolívia, on va romandre uns mesos, va mantenir la seva activitat literària i va donar algunes conferències a la universitat. Posteriorment, resideix amb la seva família a Xile durant dos anys, és a dir, entre 1933 i 1935. Durant aquell temps continua la seva tasca com a conferenciant en diferents fòrums xilens (teatres, universitats i altres institucions).

1.2. ESTADA A CUBA

El 1935 es va traslladar a Cuba, des d'allí va projectar tornar a Espanya, però quan pretenia iniciar el trasllat es va produir la rebel·lió militar i l'ensorrament del govern republicà. Davant d'aquests esdeveniments decideix quedar-se a Cuba, lloc on van romandre fins al 1943. Allà va tenir una excel·lent acollida, el mateix Batista li va concedir un lloc a la ràdio difusora del govern i a la cadena Azul de l'Havana.

Durant l'espai temporal que va ocupar la Guerra Civil Espanyola va desplegar una intensa activitat en pro de la República, i va fer conferències en les associacions creades pels espanyols residents a l'illa del Carib o que havien arribat exiliats, i va escriure diversos articles al·lusius a la premsa cubana.³ D'aquesta manera, vinculada a la causa republicana i a la maço-

(3) Blanco, D.: «Una mujer creadora: Mercedes Pinto y de Armas Clos». S/F i L/P. Cfr. per Rodríguez Hage, T.: *Estudio del film EL: De Mercedes Pinto a Buñuel*. Memòria de llicenciatura inèdita. Facultat de Geografia i Història. Universitat de La Laguna, 1994, p. 60.

neria, el 1938 va participar en la campanya pro República, i va condemnar l'aixecament militar. Va passar la guerra civil i l'exili republicà a la Gran Antilla, fet que va frustrar la seva tornada a les illes. Indubtablement, a Cuba també va comptar amb una conjuntura favorable, d'allí el seu extraordinari ressò, ja que funcionaven agrupacions feministes que van donar acollida a la nostra paisana. Va tenir diverses intervencions públiques, donant conferències en diferents entitats (Associació Canària, Colònia Espanyola, societats recreatives i filantròpiques, lògies maçòniques, etc.), i es va revelar com a bona oradora i predicadora d'un feminisme equitatiu.

La premsa illenca de l'època va recollir algunes d'aquestes semblances, sobretot el diari de Las Palmas *El Temps* entre 1935-1936.⁴ Sota el pseudònim de Juan del Time, el periodista Luis Felipe Gómez Wangüemert relata les atencions dispensades a aquesta il·lustre canària a l'Havana.⁵ En paraules de Wangüemert, Mercedes Pinto era «representant de la cultura femenina espanyola: sociòloga, periodista, conferenciant, poeta, oradora, pensadora eminent i precursora dels drets».⁶

Com a conferenciant, va parlar en diferents tribunes sobre el paper de la dona moderna, entre elles cal recordar: el Casino Espanyol, el Cercle Republicà, la Casa Pairal dels Maçons, el Centre Gallec i el Centre Asturià.⁷ També Mercedes va dissertar als locals de la francmaçoneria cubana,⁸ organització en la qual va participar i que lloa pel seu desvetllament pel coneixement i convida les dones a seguir els seus plantejaments —no oblidem que es preocupen per la promoció de les dones i les integren a les seves files—; així mateix, va recordar la seva trajectòria i itineraris seguits a Hispanoamèrica, la seva estada a Uruguai, país que reconeix com la seva segona pàtria, evoca la seva terra illenca i acaba amb la crítica a la monarquia catòlica, asseverant el divorci entre ciència i catolicisme «perquè aquest, falsificació del cristianisme, pretén que el saber estigui supeditat a la fe, protectora i creadora d'absurds».⁹

Igualment, la visita a la presó de dones de Guanabacoa, també va ser comentada a la premsa, allà va donar una conferència. La seva filla Pituka de Foronda va recitar uns poemes seus. En l'Associació Canària de Cuba va participar en un acte «pro presos polítics i socials», i va pronunciar un discurs al costat d'algunes personalitats; en l'esmentat acte, Pituka de Foronda va recitar alguns versos escrits per la seva mare. El Comitè de Dames del Centre Asturià va retre homenatge a Mercedes Pinto, a l'esmentat centre ella pronuncia una conferència sobre Martí.

(4) Pau Sánchez, M.: *Luis Felipe Gómez Wangüemert*. Santa Cruz de Tenerife. CCP, 1995, p. 123-125.

(5) Wangüemert, L. F.: «Mercedes Pinto». *El Tiempo*. Santa Cruz de La Palma, 21 de novembre de 1935.

(6) Wangüemert, L. F.: «Mercedes Pinto». *El Tiempo*. Santa Cruz de La Palma, 21 de novembre de 1935.

(7) Wangüemert, L. F.: «Labor de mujer». *El Tiempo*. Santa Cruz de La Palma, 26 de gener de 1936.

(8) Wangüemert, L. F.: «Una mujer en la Gran Logia». *El Tiempo*. Santa Cruz de La Palma, 3 de febrer de 1936.

(9) *Ibidem*.

Tota l'activitat assenyalada anteriorment va ser relatada per Wangüemert. A més, en la crònica del 17 de març de 1936, presenta un article de Rafael Marquina publicat a la premsa cubana en el qual parla de l'escriptora illenca, i ressalta les seves dots literàries, la seva gran humanitat i defensa de la llibertat.

Tal com hem indicat anteriorment, Mercedes Pinto va residir a Cuba entre 1935 i 1943, període que coincideix amb la Guerra Civil Espanyola i la Segona Guerra Mundial. En aquells anys es va implicar en una tasca de mentalització sobre la problemàtica social generada amb aquells conflictes bèl·lics. La seva sensibilitat va augmentar arran de l'arribada al port de l'Havana del vaixell «San Luis» que transportava dones, homes i nens hebreus refugiats, que fugien del nazisme hitlerià. Davant d'aquest fet, es va escarrassar en la feina de despertar les consciències del poble, a través de la ràdio i de la premsa, sobretot, es va mobilitzar en una campanya pro-jueus. I encara que la comunitat jueva va respondre a la seva crida, no va obtenir resposta del govern de Batista, ja que no va permetre el desembarcament. L'àrdua tasca empresa per la causa del poble hebreu va permetre que la comunitat jueva reconegués el seu esforç. En efecte, posteriorment a la seva mort, el 1978 l'Associació Keren Kayemet d'Israel va adoptar la resolució de retre-li homenatge, van plantar un bosc a Jerusalem i li van posar el seu nom.¹⁰ Així li ho van notificar a l'Associació Mexicana, amb data 6 de març de 1978. En l'esmentada carta es va lloar el paper de Mercedes amb el poble jueu.

Curiosament i malgrat el suport que li va donar Batista, Mercedes Pinto no combregava amb la pràctica política d'aquest mandatari cubà. Segons informa el doctor Carlos Pinto Grote, va ser procastrista fins a l'extrem que Fidel li va retre un homenatge, al qual ella hi va acudir personalment.

1.3. MÈXIC, LA SEVA ÚLTIMA RESIDÈNCIA

En enviduar de Rubén Rojo, el seu segon espòs, el 1941, va decidir establir-se definitivament a Mèxic, país on ja residia des de feia algun temps la seva filla Pituka. Això no obstant, fins al maig de 1943 va romandre a Cuba, data en la qual es va traslladar a Mèxic. El 6 de maig va tenir lloc el seu comiat amb un homenatge en el qual hi van intervenir diferents personalitats del món de la política, la diplomàcia i la cultura. Es va elaborar un programa¹¹ i el corresponent cartell anunciador de l'acte.¹²

(10) Carta datada el 6 de març de 1978.

(11) El programa de mà incloïa una compilació de poemes seus, i també uns versos que li va dedicar a la seva filla Ana María de Foronda, també poeta, que residia a Madrid. Recollia, igualment, les opinions esgrimides per diferents intel·lectuals llatinoamericans, entre ells Pablo Neruda i Juana de Ibarborou.

(12) El cartell que anunciava aquest esdeveniment deia: «A la gran escritora Mercedes Pinto la mujer adorada del pueblo de Cuba, defensora de los derechos femeninos, de la protección y educación del niño, de la dignidad y libertad del hombre».

A la seva nova residència prossegueix la seva tasca d'escriptora, i és redactora en diversos diaris mexicans: *El Excelsior*, *El Nacional* i *Novedades*. Al diari *El Nacional* tenia una secció fixa titulada «Ventana de Colores». També en 1946 i 1947 va tenir una secció titulada «Momentos» a la revista *Nosotros*, en les quals va escriure temes referits a la dona.¹³ Alhora col·laborava amb la premsa cubana, i remetia puntualment els seus articles a la secció «Al Volar» d'*El País*, un diari de l'Havana. Tanmateix, en aquest país no va trobar la mateixa acollida ni va tenir tant protagonisme; no obstant això, va continuar amb la seva activitat cultural, va intervenir en diferents programes de televisió i va escriure en diversos diaris mexicans en seccions dedicades a les dones.

Mercedes Pinto va viatjar en algunes ocasions a Espanya, va estar diverses vegades a Madrid i el 1953 va visitar Tenerife. Va tornar a la seva terra natal per participar en un cicle de conferències sobre art contemporani que va organitzar el Cercle de Belles Arts de Santa Cruz de Tenerife. Mercedes va tenir al seu càrrec les conferències de clausura, fetes els dies 11 i 13 de febrer de 1953. La premsa de Tenerife no només va donar compte del programa d'actes, sinó de l'inusitat interès que va despertar l'arribada d'aquesta prestigiosa literata illenca, absent de la seva terra natal des de feia diverses dècades.¹⁴ La seva primera conferència es titulava «El nieto de don Juan»¹⁵ i la segona «Poetisas sudamericanas».¹⁶ Els diaris locals van fer constar l'afluència de públic, amb un important auditori femení, i de l'èxit de la conferenciant.¹⁷

En les dècades cinquanta i seixanta va residir algunes temporades a Madrid, i acompanyava els seus fills Rubén i Gustavo Rojo que eren actors cinematogràfics, tot i que Mèxic va continuar sent la seva segona pàtria. Amb noranta anys va debutar en un programa setmanal de la televisió mexicana conduït per Manolo Fábregas; intervenia responent les qüestions plantejades pels televidents, fins i tot oferia consells als seus problemes.

-
- (13) Entre els articles que va escriure per a la premsa mexicana es poden recordar els titulats: «Recuerdos lejanos», «Las islas menores», «De las islas lejanas», «El sentido de la vida», «Aliento para las vidas simples: Ana María» (dedicat a la seva germana, morta en plena joventut), «El Destino», «Sobre la educación de los hijos», «Los padres y la libertad», «¿Sexo débil?», etc.
- (14) «Doña Mercedes Pinto en Tenerife». *El Día*. Santa Cruz de Tenerife, 11 de febrer de 1953.
- (15) «Primera conferencia de Doña Mercedes Pinto en el Círculo de Bellas Artes». *El Día*. Santa Cruz de Tenerife, 12 de febrer de 1953. «El nieto de Don Juan». *La Tarde*. Santa Cruz de Tenerife, 12 de febrer de 1953.
- (16) «Conferencia de doña Mercedes Pinto». *El Día*. Santa Cruz de Tenerife, 14 de febrer de 1953.
- (17) «La escritora Mercedes Pinto». *Aguere*. La Laguna de Tenerife, 15 de febrer de 1953. Aquest rotatiu, a la secció «Vida Cultural» ressenya el cicle d'art contemporani que es va fer al Cercle de Belles Arts de Santa Cruz de Tenerife, referint-se a la brillantor de Mercedes Pinto que «va captivar el nombrós auditori que va acudir a aplaudir-la en les seves intervencions plenes d'interès temàtic i de bellesa literària».

Una dada singular és el fet que Mercedes Pinto també va debutar al cine als vuitanta-tres anys.¹⁸ Es va donar la circumstància que els seus fills Pituka de Foronda, Gustavo i Rubén Rojo eren estrelles del cine mexicà. El debut cinematogràfic de l'escriptora té lloc en «El coleccionista de cadàveres» (1966), una coproducció espanyola i nord-americana, pel·lícula en la qual compartia cartellera amb el seu fill Rubén Rojo, entre altres actors. El 1967 va intervenir com a artista convidada a la pel·lícula «Días de viejo color», on recita els seus propis poemes. Aquesta pel·lícula, ambientada a Torremolinos, del realitzador Luis García Berlanga va comptar amb la participació de diferents artistes espanyols (Massiel, Los Brincos, Luis Eduardo Aute, Juan i Júnior, entre altres).

A part dels seus treballs literaris i d'opinió, va realitzar crítica cinematogràfica entre 1947 i 1972, especialment per a dos diaris *El Excelsior* (Mèxic) i *El País* (Cuba). Fonamentalment, els seus comentaris tenen un caràcter sociològic, rares vegades es va ocupar de qüestions tècniques dels films.

Va morir el 1976, amb noranta-tres anys d'edat, a la capital mexicana. El 21 d'octubre de 1976, els mitjans de comunicació li van retre homenatge i van fer ressò de la seva singular vàlua, alhora que lamentaven la pèrdua d'una dona que va lluitar pels drets de tots. Tots els diaris del districte federal li van dedicar una pàgina biogràfica i necrològica.

A l'Associació Canària de Mèxic actual funciona la biblioteca que porta el seu nom, i a la qual el govern autònom a través del gabinet de relacions institucionals ha remès el 1999 una important col·lecció de llibres illencs.

2. La defensa dels drets de les dones

L'autora va ser una de les primeres dones que esgrimeix en defensa de les dones i va lluitar per superar l'encotillament legal al qual estaven sotmeses a Espanya. La seva lluita es reflecteix en la seva obra literària i periodística, no només en la dècada dels anys vint a Madrid, sinó a Llatinoamèrica, posteriorment.

Mercedes Pinto es relacionava amb Carmen de Burgos, coneguda com Colombine, presidenta de la Lliga Internacional de Dones Ibèriques i Hispanoamericanes, que lluitava pels drets polítics de les dones. Compromesa amb la problemàtica de les dones, va destacar com a lluitadora per la igualtat dels drets de la dona i defensora del divorci.

(18) Rodríguez Hage, T.: *Estudio del film El: De Mercedes Pinto a Buñuel*. Memòria de llicenciatura inèdita. Facultat de Geografia i Història. Universitat de La Laguna, 1994, p. 69.

Preocupada per l'educació popular, es va interessar, sobretot, per la formació de les dones; així, defensava els drets cívics de les dones en posicions tan progressistes com les de Clara Campoamor. Va rebre moltes crítiques dels mitjans conservadors i va ser altament estimada en els cercles progressistes. Va comptar amb l'elogi de rellevants personalitats com Concha Espina, Carmen de Burgos, Gregorio Marañón i Pablo Neruda.

Les úniques possibilitats d'una separació matrimonial eren les contemplades en el Codi civil vigent (alcoholisme, toxicomanies i perturbacions mentals). Provar la causa constituïa en si una tasca força complicada i més greu encara quan la denunciant era l'esposa, ja que equivalia a l'abandonament del malalt quan la seva obligació era tenir-ne cura. Al primer terç del segle xx, la situació de les dones espanyoles responia a uns objectius socials i en funció d'aquests rebia una educació: educades per a la llar i el matrimoni (la submissió i l'obediència), la seva màxima funció constituïa l'administració de la casa, la cura del marit i dels seus fills. Les dones es veïen abocades a desenvolupar la seva vida dins dels paràmetres morals que la societat establia per a elles.

Mercedes Pinto va criticar els radicalismes feministes, va ser contrària al «gremialisme feminista», en el qual les dones fundaven associacions exclusivament femenines exclouent els homes. Considerava que no s'havia de segregar els homes perquè es continuava cometent el mateix error que quan s'ignorava les dones, i això provocava l'aïllament i la subestimació del protagonisme de la dona. En aquest sentit, defensava la integració d'homes i dones, en un pla d'igualtat i participació mútua. Confessava que sempre va evitar els «clubs de senyores», perquè preferia els llocs on concorreguessin indistintament homes i dones.¹⁹ No en va es qüestionar:

- Per què la dona no s'ha limitat a sumar-se als llocs, llocs i reunions on actuen els homes, en un moviment de reintegració al qual sempre hagués hagut de ser el seu lloc?
- «No comprèn que de no fer-ho així, continuarà indefinidament la separació entre homes i dones, i elles mai no aprendran a pensar i actuar amb el ritme que ha de ser força en ser unió?».

Amb aquesta finalitat, recorda unes paraules de Pablo Neruda en motiu d'una invitació perquè donés unes conferències; en aquesta invitació li preguntava quan dictaria la seva primera conferència al club de dames, a la qual cosa va respondre l'insigne poeta: al Ministeri de Treball i a la Universitat de Santiago de Xile.

Considerava que:

«Tota dona que es preï de ser-ho (en el nostre concepte, almenys) desitjarà un públic compost d'homes i dones, abans que actuar davant de dones soles. La

(19) Pinto, M.: «Luz... más luz...!». Secció Ventana de Colores. *El Excelsior*. Mèxic, DF. s/f.

parella humana es compensa i s'ajuda, es completa i es fa necessària per portar amb companyonia i amb unió les càrregues, de vegades desmesurades, que la vida imposa... Per què llavors partits polítics de dones, associacions periodístiques de dones, i totes les agrupacions per a activitats que els homes realitzen igualment, i que en separar-se les dones, no fan més que restar forces i iniciatives al conglomerat social...?»²⁰

Així mateix, entenia que les dones pretenien recuperar els drets de la persona que els hi havia sostret la societat, perquè els drets de la dona sempre els han tingut:

«El "dret" de plorar, de sofrir, de veure'ns posposades... però de sentir-nos estimades, lloades i enaltides en versos i càntics... Nosaltres no hem de pronunciar més la frase "drets de la dona", sinó de "persones", seguint la genial idea de Concepción Arenal... La dona amb la seva actuació digna al sector dels homes pot fer molt més que agrupant-se sola... Així, a poc a poc, i conreant-se cada vegada més, no es parlarà de coses de dones en tractar de la seva intel·ligència, sinó que es parlarà d'humanitat, en arribar a convèncer-se els homes i les dones, del disbarat, de l'error cras en el qual van estar incorrent durant tants segles, en pensar que la vida, que es necessiten dos éssers per produir-la, podia ser impunement manejada i determinada per un d'ells, únicament...»²¹

Igualment, Mercedes Pinto va censurar la moralitat de l'època en proclamar la seva defensa de l'actriu sueca Ingrid Bergman, que va ser criticada per haver tingut un fill del realitzador Roberto Rossellini sense haver-se divorciat del seu marit.²² Escriu sobre el que denomina «falsa moral ambiental», i refereix el problema de la separació matrimonial quan un dels cònjuges es nega a acceptar-la.²³ També al·ludeix la indústria cinematogràfica, ja que condemna l'esmentada actriu i la desqualifica:

«Davant d'això —diu— fan riure els interessos nord-americans que volen aixafar una de les millors actrius de tots els temps... que els estudis nord-americans recorrin a millors expedients per tornar a aconseguir aquella gran atracció de taquilla que és l'actriu sueca...»²⁴

Recorda el cas similar dels ducs de Windsor, no es va criticar el seu comportament, ja que es considerava que quan una dona deixava el seu cònjuge per un home d'alta posició social no es desqualifiquen els seus actes.

2.1. OBRA LITERÀRIA I PEDAGÒGICA

La polifacètica illenca va desplegar també una tasca pedagògica. Des de les seves intervencions públiques a Madrid, en defensa del divorci i dels

(20) *Ibidem*.

(21) *Ibidem*.

(22) «El caso del momento. Ingrid Bergman». Secció Al Volar. *El País gráfico*. L'Havana, 26 de febrer de 1950.

(23) *Ibidem*.

(24) *Ibidem*.

drets de les dones, passant pels seus discursos a Montevideo, la campanya d'educació popular a instàncies del govern de Baltasar Brum, fins als nombrosos articles que sobre educació i sobre la dona va publicar en diversos països llatinoamericans, al mateix temps que va donar nombroses conferències sobre similar temàtica. Un altre gran desvetllament de Mercedes Pinto va ser la formació de la joventut.

Especialment a Cuba, els temes sobre els quals tractava a les seves conferències constitueix el reflex de les seves preocupacions socials, especialment pel que fa a la dona, l'educació i la igualtat social. Entre el repertori de conferències es poden citar:

- Educació moral i física de la dona
- L'ideal modern de la dona
- Concepte exacte de l'amor
- Patriotisme i ciutadania
- La dona moderna llatinoamericana
- L'educació de la dona moderna
- La cultura com a mitjà d'igualtat social, com a esbarjo i com a higiene
- La dona d'ahir i avui.

Aquesta illenca no solia escriure les seves conferències, posseïa una gran capacitat d'improvisació. Amb un llenguatge amè i senzill era capaç de captar l'atenció de l'auditori, per això les seves intervencions públiques van ser molt sonades.

També va publicar alguns llibres. L'obra literària de Mercedes Pinto es condensa en dues novel·les autobiogràfiques *El²⁵* i *Ella²⁶*, així com la novel·la *Más alto que el águila²⁷*. Un llibre de poemes titulat *Brisas del Teide²⁸*. També va escriure dos pròlegs de llibres.²⁹ Igualment, va escriure una infinitat d'articles periodístics. A Uruguai, Cuba, Mèxic, la premsa ho testimonia; tal com ho fa la premsa insular. A la premsa canària va escriure dos articles molt significats: «Los derechos de la mujer (1930)»³⁰ i «El recuerdo de los ausentes» (1936).³¹

(25) Pinto, M.: *El*. Casa del Estudiante. Montevideo, 1926. Reedicions: Ed. Costa-Amic. Mèxic DF, 1948. Viceconselleria de Cultura. Govern de Canàries. Edició facsímil. Santa Cruz de Tenerife, 1989.

(26) Pinto, M.: *Ella*. Ed. Biblioteca Nova. Madrid, 1969.

(27) Pinto, M.: *Más alto que el águila*. Ed. Cabal. Madrid, 1968.

(28) Pinto, M.: *Brisas del Teide*. Casa Pueyo. Madrid, 1924.

(29) Porro Freire, A.: *Sabia nueva*. Ed. Màxim García. Montevideo, 1925. Pròleg de Mercedes Pinto. Facelli, M.: *Despertar*. Albatros. Montevideo, 1930. Pròleg de Mercedes Pinto.

(30) Pinto, M.: «Los derechos de la mujer». *La Tarde*. Santa Cruz de Tenerife, 4 d'abril de 1930.

(31) Pinto, M.: «El recuerdo de los ausentes». *La Prensa*. Santa Cruz de Tenerife, 28 de juny de 1936.

3. La novel·la *El*, un relat autobiogràfic

Des que va contreure matrimoni, Mercedes Pinto va ser víctima dels deliris d'un marit paranoic de gelosia, fet que va reflectir a la seva novel·la *El*, on relata tots els seus episodis amb rigor científic, fent la impressió de ser la història clínica d'un paranoic. La novel·la *El* és un testimoni de maltractaments que va rebre l'autora per part del seu cònjuge i les dificultats per les quals travessa en un intent d'aconseguir la separació, a causa de la moralitat de l'època. Els maltractaments físics i psicològics que li infringia el seu marit i que ella va denunciar i va consultar legalment, no només no va obtenir resposta, sinó que li recomanaven l'atenció al marit malalt. Tampoc no va ajudar l'actitud de la seva mare, que li diu que «ELL» té queixes d'ella, i davant de les empremtes físiques dels cops rebuts la insta a que el tracti amb afecte, que sigui més atenta amb ell. És exemple d'una època i la seva mentalitat. És cert que Mercedes va poder superar millor la nefasta situació familiar pel fet de ser membre de l'alta societat i alternar amb els cercles d'intel·lectuals, però, no es deslliura de la censura femenina del seu temps. Fins i tot per aconseguir la credibilitat que necessitava recorre a l'opinió de prestigiosos psiquiatres i juriconsults. Així ho va fer constar al seu llibre:

«Advertida de que suscitaría polémicas el caso clínico y social que presento en la figura "EL", busqué en Madrid la opinión de un hombre que como Jaime Torrubiano y Ripoll, tuviera capacidad para juzgarlo y firma de reconocida solvencia para prologarlo... Necesitaba luego mi narración clínica, un médico competente e imparcial que dijese si "EL" era producto de una fantasía delirante, o era un caso patológico... y dirigime entonces al doctor Julio Camino Galicia... fue el escogido para epilogoista de mi libro que cerró con su opinión concreta y decisiva... Quise además por reverencia y por afecto a un literato y juriconsulto distinguidísimo, valiente defensor de ideales de liberación femenina, que su firma de poeta pusiese la Opinión final... Y fue el abogado de moda en Madrid, el lord Byron de la poesía española Alberto Valero Martín, quién puso al final de "EL" con sus pasionales renglones, un broche cálido y valiente como su alma misma... Al llegar a Montevideo... Requerí de nuevo la opinión de un sociólogo... como el doctor Santín Carlos Rossi, que reúne además la circunstancia de ser médico especializado en psiquiatría; y la respuesta de esta eminente personalidad avalora las páginas de "EL" con su brillante Antelibro».

Mercedes descriu amb senzillesa la paranoia de gelosia del seu marit, i dibuixa amb exactitud la malaltia i comportament del malalt, no com els autors naturalistes producte d'una rigorosa investigació, sinó des del punt de vista d'unes vivències pròpies. És com una espècie de memòria íntima en la qual relata la seva vida conjugal, saltejada per una experiència plena de sofriment i moments amargs; es tracta, sens dubte, d'un melodrama. Els episodis viscuts per una dona maltractada pel seu marit i per la incomprensió social i familiar que desaprovaven la ruptura matrimonial. La llei, la religió i la ciència justificaven una i altra vegada el seu comportament. L'autora en un dels capítols escrivia:

«Por todas partes las mismas palabras, y la religión, y la familia, y los imitadores de científicos, con los aprendices de psicólogos repetían el mismo léxico: — Rarezas... carácter... mala educación... resabios... nerviosismos... Y luego los remedios: Paciencia... resignación... dulzura... templanza...».

La novel·la no només és un relat autobiogràfic, sinó alhora una denúncia contra les lleis espanyoles que limitaven les dones i impedièn la dissolució d'un matrimoni. Aquesta obra, en un principi, havia de ser editada a Madrid el 1924, però per circumstàncies adverses la Casa Pueyo no va poder editar-la. La mateixa autora narra en una nota explicativa, que inclou a la seva novel·la, aquest contratemps:

«Mi libro estaba ya preparado para salir a la calle gritando todo su dolor y toda su inquietud. Pero "un viento de tragedia", como el de la hermosa poesía de la escritora uruguaya Luisa Luisi, lo arrancó de la Casa Pueyo donde se estaba editando, y lo arrancó también de Madrid, y de España... y de Europa».

El 1926 publicaria a Montevideo aquesta novel·la, a l'editorial que ella mateixa va fundar i que es deia la Casa del Estudiante. Al principi, ella mateixa va tenir dubtes sobre la conveniència de la seva edició en aquest país, on la situació juridicosocial de les dones era molt més progressista que la del vell continent. A la nota introductòria de la novel·la Mercedes va escriure:

«Al llegar a Montevideo, mi anhelo por sacar a los caminos de la Vida la sombra de "El", continuaba, y entonces pensé con temor en si tendría cabida su figura en este país donde las leyes mejoran la situación de la mujer y la protegen más; en si tendría ambiente mi libro y hallaría eco en esta sociedad».

Les diferències del panorama femení entre Espanya i Uruguai eren evidents. A Espanya romania vigent el Codi civil de 1889, en el qual es considerava la subordinació de la dona a l'home, al pare o al marit, a qui devia obediència. El divorci no existia, perquè el matrimoni era indissoluble i així ho mantenia l'Església catòlica. Només sota la II República es va aprovar la llei de divorci (2 de març de 1932) i es va anul·lar el 1939, encara que a les zones de control nacional ja es va suprimir des de 1936.

En canvi, a Uruguai, aleshores el país més democràtic d'Amèrica Llatina, l'estatus jurídic de la dona havia millorat sota la presidència de José Batlle i Ordóñez, que des de 1903, any en el qual va ser elegit, i després reelegit el 1911, va convertir Uruguai en la Suïssa d'Amèrica. El nivell cultural del país era elevat, el qual també va consolidar els seus governs i va establitzar la democràcia.

Tanmateix, va obtenir un ressò inusitat, la qual cosa es va comentar als mitjans de comunicació. Aquestes referències les recull la reedició de l'obra, efectuada a Mèxic el 1948. S'incorporen les opinions del doctor Gregorio Marañón, l'escriptora Concha Espina, el Premi Nobel de Literatura

Pablo Neruda, Juana de Ibarborou poeta uruguaiana. Alguns comentaristes van establir un paral·lelisme de l'obra de l'autora amb la literatura de finals del segle XIX, com ho va fer Álvaro Guillot Muñoz:

«En tota la literatura de finals de segle, incloent les creacions de Jean Lorrain i d'altres turmentats, és difícil trobar passatges més quintaessenciats que el de l'obsessió de "EL" quan narra la persecució dels sis ulls verds. L'encanteri dels ulls gemiàtics "que han mirat llarg al mar" tortura del senyor Phocas, exerceix el seu poder en l'esperit del protagonista de la novel·la de Mercedes Pinto. La monomania dels ulls glaucs han enverinat la fantasia literària de 1890, que va florir a Europa des de les Illes Britàniques fins a Rússia, després es va adormir per ressorgir de manera perfectament realista a la recent obra de Mercedes Pinto».

Per la seva part, Silvia Guerrico a Buenos Aires va escriure: «Comprenc que el públic s'hagi bolcat per les llibreries ansiós de llegir les pàgines emocionants i doloroses de *El*... Per això recomano aquest llibre amarg, cruel i dolorós, que és un anatema sobre els falsos apòstols de la ciència i un crit de rebel·lió contra l'estretor de les males lleis, a tots els amants de la Veritat i Sinceritat, encara que elles vinguin en un sudari vermell.»

Els diversos testimonis que va generar l'esmentada publicació avalen la qualitat literària del text, va servir a més perquè Buñuel s'inspirés i adaptés un guió de cine. En efecte, la novel·la *El* va ser adaptada al cine per Luis Buñuel el 1952. Tanmateix, la crítica cinematogràfica amb prou feines va parar atenció a l'obra literària i a la seva autora.³²

Encara que la cinematografia supera els propòsits d'aquest treball i dels nostres objectius, vam incloure alguns comentaris fets sobre la novel·la. D'aquesta manera, Sánchez Vidal quan es refereix a la novel·la l'esmenta com a «al·legat» feminista.³³ Víctor Fuentes va dir que «El film es basa en una novel·la de tipus autobiogràfic, on Mercedes Pinto denuncia la persecució a la qual la va sotmetre el seu marit paranoic. Buñuel, amb la seva intuïció creadora i el seu gust antiartístic, va saber valer-se d'aquesta oblidada novel·la "feminista" i "popular", calcada de l'experiència viscuda, amb la qual cosa partint d'aquestes constants ens ha donat una original indagació als fons foscos de la psique humana».³⁴

Antonio Monegal escriu sobre això que: «El discurs de la novel·la no emana d'una perspectiva objectiva, sinó que està narrada des del punt de vista de l'esposa i la impressió que produeix és que es tracta d'un text de caràcter autobiogràfic, tremendament emotiu... el concepte d'adaptació s'ha d'agafar aquí en un sentit molt ampli, perquè la història que s'explica és un producte original de la pel·lícula. La novel·la gairebé no té argument, sinó que és més una recopilació de memòries... L'interès literari d'aquesta és escàs.»³⁵

(32) Rodríguez Hage, T.: «Estudio del film *El*...». *Opus cit.*, p. 93.

(33) Sánchez Vidal, A.: *Luis Buñuel. Obra cinematogràfica*. Ed. J.C. Madrid, 1984.

(34) Fonts, V.: *Buñuel en México*. Institut d'Estudis Terolencs. Terol (Espanya), 1993, pàg. 116.

(35) Monegal, A.: *Luis Buñuel, de la literatura al cine*. Ed. Antropos. Barcelona, 1993.

Per la seva part, García Riera va manifestar que:

«Buñuel es va basar en una novel·la de l'escriptora espanyola Mercedes Pinto. L'obra literària té el valor de la sinceritat autobiogràfica: una dona es queixa dolorosament i amorosament de les vexacions de les quals la fa objecte el seu marit paranoic i de la incomprensió general a la qual la condemna la seva condició femenina, és a dir, de la seva obligació de ser submissa en tant que cosa posseïda».

En una entrevista a Luis Buñuel, José de la Colina li va preguntar sobre la novel·la de Mercedes Pinto i el cineasta va respondre:

«Un llibre interessant que ella havia compost amb anotacions sobre la vida amb el seu espòs, Foronda. Algunes pàgines haguessin pogut passar, tal com estaven, a la pel·lícula. Per exemple, quan ella era al jardí cuidant les flors, arribava Foronda i advertia que a la llunyania hi havia, en una torre, un campaner ocupat amb les seves coses, i li venia immediatament la gelosia: Meuca, t'entens amb aquest home!, i la colpejava»...³⁶

També va indicar que a l'autora li va agradar molt la forma en la qual es va adaptar la novel·la al cine. Això no obstant, altres comentaristes amb prou feines li donen importància a l'obra autobiogràfica i al missatge que hi conté. Ignoren els episodis viscuts per una dona maltractada, enfrontada a la incomprensió social i familiar que desaprovaven la ruptura matrimonial.

3. Conclusions

A les Illes Canàries poques dones han promocionat la defensa dels seus drets, no tant per l'aïllament i la llunyania del continent europeu, sinó per trobar-se immersa en una societat patriarcal en la qual ha pres part; no en va ha estat la transmissora de normes morals i rols sexuals.

Mercedes Pinto va ser una de les primeres dones que esgrimeix en defensa de les dones i va lluitar per superar l'encotillament legal al qual estaven sotmeses a Espanya. La seva lluita es reflecteix a la seva obra literària i periodística, no només en la dècada dels anys vint a Madrid, sinó a Llatinoamèrica, posteriorment.

Des que va contreure matrimoni, Mercedes Pinto va ser víctima dels deliris d'un marit paranoic de gelosia, fet que va reflectir a la seva novel·la *EI*, que és un testimoni dels maltractaments que va rebre l'autora per part del

(36) Colina, J. i Pérez Turrent, T.: *Luis Buñuel. Prohibido asomarse al interior*. Ed. J. Mortiz. Mèxic, 1986, pàg. 92.

seu cònjuge i les dificultats per les quals travessa en un intent d'aconseguir la separació, a causa de la moralitat de l'època. Els maltractaments físics i psicològics que li infringia el seu marit i que ella va denunciar i va consultar legalment, no només no van obtenir resposta, sinó que li recomanaven l'atenció al marit malalt. La novel·la no només és un relat autobiogràfic, sinó alhora una denúncia contra les lleis espanyoles que limitaven les dones, impediend la dissolució d'un matrimoni. A Espanya romanien vigents el Codi civil de 1889, en el qual es considerava la subordinació de la dona a l'home, al pare o al marit, a qui devia obediència. El divorci no existia, perquè el matrimoni era indissoluble i així ho mantenia l'Església catòlica. Les dones es veien abocades a desenvolupar la seva vida dins dels paràmetres morals que la societat establia per a elles. La situació jurídica de les dones canàries —de la mateixa manera que la resta de les espanyoles— responia a uns objectius socials i en funció d'aquests rebia una educació: educades per a la llar i el matrimoni (la submissió i l'obediència), la seva màxima funció constituïa l'administració de la casa, la cura del marit i dels seus fills. Les dones es veien abocades a desenvolupar la seva vida dins dels paràmetres morals que la societat establia per a elles.

Va fugir a Amèrica, allà va emprendre una nova vida, però va continuar lluitant pel reconeixement dels drets cívics de les dones. Als diferents països d'Amèrica Llatina que la van acollir, va donar conferències relatives a la situació jurídica de les dones o a fets que tractessin sobre la temàtica femenina. Tampoc va oblidar els nens i els joves, als quals els donà suport sempre que les circumstàncies li ho van permetre.

Mercedes Pinto, que va exposar les seves idees sobre la dona moderna, insta la participació de les dones en la política i el govern de tots els països, mentre es refereix a les dones en el món del saber. Entenia que les dones pretenien recuperar els drets de la persona que els hi havia sostret la societat, perquè els drets de la dona sempre els han tingut.

Bibliografia

- ARMAS, M.: «¿Reinvención de Mercedes Pinto?» a: *ABC*, Madrid, 17 de març de 1993.
- BASURTO, L.: «¿Mercedes Pinto?» a: *El Excelsior*, Mèxic, 27 d'octubre de 1976.
- DOMÍNGUEZ PRATS, P.: «Mercedes Pinto: una exiliada canària en Hispanoamèrica», *VIII Coloquio de Historia Canario-Americana*, Las Palmas: Casa de Colón, 1988.
- FAGOAGA, C.: *La voz y el voto de las mujeres, El sufragismo en España, 1877-1931*, Icaria. Madrid, 1968.

- GONZÁLEZ PÉREZ, T.: *Mujer y Educación en Canarias*. Ed. Benchomo-Cabildo Insular de Tenerife. Santa Cruz de Tenerife, 1998.
- GONZÁLEZ PÉREZ, T.: «Mercedes Pinto, una feminista Canaria en América», *XII Congreso Internacional AHILA*, Oporto, setembre de 1999.
- GONZÁLEZ PÉREZ, T.: «Mercedes Pinto Armas (1883-1976). Un proyecto para la formación de la mujer», *V Congreso Iberoamericano de Historia de la Educación Latinoamericana*, San José de Costa Rica, maig de 2001.
- PAZ SÁNCHEZ, M.: «Crónica y semblanza wangüemertiana de Mercedes Pinto: una feminista canaria en Cuba (1935-1936)», *Boletín Millares Carlo*, UNED de Las Palmas, Vol. I. Núm. 2. Any 1980.
- PAZ SÁNCHEZ, M.: *Wangüemert y Cuba*, Tom II. Ed. Centro de la Cultura Popular Canaria, Santa Cruz de Tenerife, 1992.
- RODRÍGUEZ HAGE, T.: *Estudio del film El: De Mercedes Pinto a Buñuel*, Memòria de llicenciatura inèdita. Facultat de Geografia i Història, Universitat de La Laguna, 1994.
- STARCEVIC, E.: *Carmen de Burgos, defensora de la mujer*, Almería, 1976.

Annex

DOCUMENT:

PINTO, M.: «Els drets de la dona», *La Tarde*, Santa Cruz de Tenerife, 4 d'abril de 1930.

Hem parlat tant i tan extensament al llibre, a la tribuna i al diari sobre la justícia que significa la concessió dels drets de la dona, que ja ens sembla una redundància insistir-hi, sobre el mateix tema. Tanmateix, creiem que devem a les nostres lectores una paraula més sobre aquest assumpte.

No tot aquell que deu, llegeix, escolta i atén el que es fa sobre cultura i informació, i sempre convé repetir les mateixes coses, quan està en les nostres conveniències que és just, que cal, que és meritori, i com en aquest cas, veritablement imprescindible.

Encara, sembla mentida! Hi ha gent que parla molt seriosament de la feminitat que perd la dona que es posa en política, de l'aroma que perd la que s'ocupa dels negocis públics, de la mare de família que abandona la llar per córrer darrere dels assumptes del poble... I un creu veure aquestes dones embogides que s'aparten del camí de les seves cases, per vociferar als clubs i posar-se amb el que no els importa, i deixar les criatures sense el pit i el biberó.

Però és possible que a hores d'ara de la vida, encara es propaguin semblants nicieses, i sobretot, és possible que algú les cregui i facin efecte en alguna banda?

Quan en els temps en què la dona era ben dona no s'apartava de la llar per pertànyer a una junta religiosa, ni per anar a l'Església, ni per anar de botigues, a passeig o a casa de les seves amigues. És que la bona esposa i la perfecta mare han viscut lligades sempre als bressols o assegudes davant del fogó? De cap manera. Precisament la dona, sobretot a les èpoques en les quals els poetes la trobaven més femenina, era ben frívola, i solia perdre el temps en passeigs i xerrades, i no en balls i espectacles

perilosos. I ara precisament no se li demana res d'això. No se li exigeix absolutament res. La vida pot seguir per a ella absolutament igual que li segueix ara; l'única cosa és que se li trauran les traves per usar de la llibertat política i social, fixeuvos-hi bé!, que se li trauran les traves per usar de la llibertat, però no se l'obligarà a usar d'aquesta llibertat, ni moltíssim menys. Serà com si estant prohibit que les dones poguessin viatjar als Estats Units, per exemple, es concedís el permís perquè poguessin viatjar lliurement quan ho desitgessin. Què ens semblaria la campanya en contra de la concessió d'aquest dret? Alguns podrien dir: Això està molt malament. Amb aquest permís, les nostres dones podran viatjar als Estats Units; se n'hi aniran soles potser; moltes s'embarcaran en els vaixells que millor els semblin; després, als Estats Units aprendran moltes llibertats; deixaran en embarcar-se abandonats els seus fills...?, etc., etc.

Què diríem a això? Que aquells que objectaven no estaven bé del cap, no és així? Perquè és clar, aixecar una prohibició per viatjar no és obligar a que s'efectuï el viatge, i menys que es realitzi amb danys a tercers, etc.

Doncs el mateix, exactament, són les objeccions que ara solen fer-se en contra de la concessió dels drets de la dona.

Està clar que podrà haver-hi alguna dona desorbitada que abandoni els seus per posar-se de ple en la política... Però també existeix la que es taqui de llot o es torni boja o prengui cianur.

També hi ha homes que es preocupen més per la causa pública que per la seva pròpia casa, i d'altres que no es preocupen ni d'una cosa ni d'una altra...!

Però aquestes excepcions no poden fer d'obstacle per a la implantació d'una llei justa, bona, necessària, que fa molt temps que és d'una urgència manifesta al nostre país.

Encara sense la concessió del vot, hi ha ja moltes dones que s'ocupen de política, de literatura, de medicina, d'higiene, de lleis, i precisament són molt bones mares, excel·lents esposes i companyes encantadores; i és en realitat un monstre absurd que hi hagi dones que puguin proporcionar als homes la salut, o estendre'ls certificat de defunció, que hi hagi d'altres que puguin tornar-los la llibertat i l'honor, o tancar-los per sempre la porta del presidi, i en canvi no puguin opinar com els homes, si salvés millor el país aquest funcionari que l'altre, o serà més beneficiosa l'actuació de tal partit polític per al progrés i l'avenç de tots...

És més, pot dir-se ben alt que abans que l'obertura de les universitats i els liceus per a la dona, abans que permís per exercir carreres científiques, abans que permetre'ls l'entrada a la carrera del professorat, que permet a la dona formar l'esperit de les futures generacions, s'havia hagut de concedir a tots els ciutadans els drets que tenen al país els necis, els analfabets, els criminals, la xusma de la societat. Sí, terminantment. Abans que metgesses, que advocades, que escrivanes, dones conscients dels seus *drets de persona?*, frase admirable de la cèlebre escriptora Concepción Arenal, ja que ser doctores sense dret a opinar, és tan absurd com el fet que poguéssim ser tesoreres de les juntes benèfiques i, en canvi, a la casa conjugal se'ns prohibissin totes les claus del rebost.

Primer de tot cal considerar la dona com a persona. Després pot venir la ciència. Se'ns deu una gran justícia, i sense més vacil·lacions ni temors, se'ns ha de concedir. Que el *bell* sexe continuarà sent-ho; només que portarem aquesta gràcia i aquesta bellesa, en forma de justícia i de pietat, fins als racons de la... que avui ha fet dura i àrida la mà la mà...

Paraules clau

Mercedes Pinto

Biografia

Drets de la dona

Feminisme

Resum

En el present article, l'autora exposa la biografia de l'escriptora Mercedes Pinto. S'analitza la vida i l'obra d'aquesta dona nascuda a La Laguna el 1883 i que va consagrar la seva vida a lluitar pels drets de la dona.

En el presente artículo, la autora expone la biografía de la escritora Mercedes Pinto. Se analiza la vida y la obra de esta mujer nacida en La Laguna en 1883 y que consagró su vida a luchar por los derechos de la mujer.

In this paper, the author sets out the writer Mercedes Pinto's biography. The article also offers an analysis of the life and work by this writer, who was born in La Laguna in 1883 and devoted her life to fight for women's rights.